

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ЯК ВИЩОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ

Крупчан О. Д.,

член-кореспондент АПрН України,

директор НДІ приватного права і підприємництва АПрН України

Цивільний Кодекс України органічно увібрив у себе всі основні положення щодо ролі та значення людини у суспільному житті держави і суспільства, передбачені Загальною декларацією прав людини (далі – Декларація) [4]. Найбільш повно положення Декларації втілені у книзі другій та третій ЦК України «Особисті немайнові права фізичних осіб» та, відповідно, «Право власності та інші речові права».

У рамках цієї статті вважається за доцільне дослідити особливості цивільно-правового статусу людини в Україні з огляду на відповідність положень новітнього цивільного та цивільного процесуального законодавства України й Декларації.

Людина як вища соціальна цінність. Розпочати дослідження цивільно-правового статусу людини вбачається за доцільне із визначення самого розуміння людини як первісної категорії у розумінні понять «особа» та «особистість». Окремі науковці доходять висновку про те, що під поняттям «людина» слід розуміти істоту, котра хоч і є найбільш відомою сама собі у своїй емпіричній фактичності, водночас є і найбільш важко вловимою у своїй сутності засобами звичайного нормального дефінування [1]. При цьому, як зазначають вказані автори, ще не сформовано єдиної науки про людину (люднознавства), котра б запропонувала універсальне поняття людини, натомість кожна наука чи певна її галузь залежно від досліджуваного нею предмета може пропонувати своє розуміння людини чи її аспекти.

Це призвело до того, що, на жаль, жодна із сучасних наук не відображала повністю сутності значення поняття людини. Теологи, вчені, політики, соціологи, біологи, психологи, етнологи, економісти – всі підлодили до проблеми з власної точки зору [2, с. 22]. Але на початку ХХІ ст. почався новий процес пізнання людини та її сутності. Одним із таких новаційних філософських підходів, який полягає в тому, що людина починає розглядатися як проблема, є формування уявлення про людину.

Слід зауважити, що у філософії існує чимало підходів до проблеми людини, аналізуючи які, можна дійти висновку, що у найбільш загальному сенсі під поняттям «людина» потрібно розуміти певний результат розвитку природи, етап та форму цього розвитку [3]. Але крім етапу та форми розвитку людина є істотою не лише біологічною, а й соціальною, вона перебуває у складній системі відносин з іншими людьми, усвідомлює та акумулює в собі дійсність, що її оточує, здатна змінювати чи, принаймні, впливати на неї. А це означає, що сутність людини природно-суспільна, вона є складною біосоціальною структурою, яка виступає та функціонує у єдності двох начал [2, с. 23].

І це ще не все. Останнім часом все частіше у доктринальній літературі домінує думка, що наявність вказаних складових загального поняття людини є необхідною, але недостатньою. Природа людини, згідно з цією думкою, повинна включати ще одну, надзвичайно

важливу складову – юридичну. Так, на думку французького науковця Ж. Карбоньє, людина є розумною юридичною істотою, тобто Homo Juridicus, оскільки лише вона одна з-поміж інших живих істот наділена здатністю створювати норми та дотримуватись їх, приймати рішення та підпорядковуватись їм [5]. Більшість вчених підтримала позицію, що людина наділена правовими почуттями, природними правами та свободами, може сприймати юридичну справедливість та несправедливість. Крім того, людина міцно детермінована правовою системою, пов'язана з нею тисячею зв'язків – вертикальних та горизонтальних, що й визначає її правові якості.

Поняття «людина» вживалося ще у Конституції Пилипа Орлика. Воно активно переходило із конституції в конституцію, з декларації у декларацію, внаслідок чого стало універсальним, в першу чергу в конституційному праві, проте з часом це поняття з'являється й у інших національних галузях права, зокрема цивільному.

Визнання людини вищою соціальною цінністю має не лише виключне корпоративне значення. Воно на сьогодні справедливо вважається одним із основних (базових) принципів правового статусу людини, а також, що важливо та підкреслюється у науковій літературі, визначає зміст та структуру другого розділу Конституції України, який присвячено правам і свободам людини та громадянина, а також визначається як орієнтир у подальшому вдосконаленні правового статусу особистості, демократизації соціальних процесів на концептуальній основі [6].

Усвідомлення людини вищою соціальною цінністю, в першу чергу, залежить від того, що ж ми вкладаємо в поняття «цінність».

Так, на думку К. Лисовенка, висловлену у його книзі «Людина і світ її цінностей» цінність – це поняття, що закріплює у свідомості суспільно-необхідний спосіб буття та виражає позитивну значимість природних і соціальних явищ для існування і прогресивного розвитку суспільства, об'єктивно необхідних для задоволення потреб і забезпечення функціонування та діяльності кожної людини. Автор монографії «Ціннісний підхід у системі соціологічного знання» А. Ручка, узагальнюючи розмаїття дефініцій категорії «цінність», виділяє кілька груп, визначень, що відповідають баченню явища цінності під різними кутами зору. Ці визначення:

– роблять наголос на здатності речей, явищ, процесів, ідей, ідеалів тощо виступати засобом задоволення потреб і інтересів людей, служити суспільному прогресу і всебічному розвитку особистості;

– акцентують увагу на значимості речей, явищ, ідей, важливих для життєдіяльності соціальних суб'єктів;

– наголошують на цінності як специфічній формі прояву відносин між суб'єктом і об'єктом стосовно задоволення потреб і інтересів суб'єкта;

– підкреслюють сутність цінностей як специфічних

утворень загальної чи індивідуальної свідомості, що виступають у його структурі узагальненими уявленнями про прийнятні блага і можливі способи їх одержання, ідеальними критеріями оцінки й орієнтації особистості у суспільстві [7].

Отже, розглядаючи людину як найвищу соціальну цінність, необхідно погодитись з тим, що **цінність – це суттєве, значиме для людини (соціальної спільності) в предметному та ідеальному світі для задоволення потреб людей.**

У сучасній Україні проголошено пріоритетність загальнолюдських цінностей над цінностями груповими, насамперед класовими, тому що без цього не може бути подальшого успішного розвитку як України в цілому, так і народів, що її населяють. З огляду ієрархій, тобто розташування цінностей відповідно до тієї ролі, яку вони відіграють у житті суспільства і людини, виділяють три групи цінностей. По-перше, це цінності, що мають другорядне значення для людини і суспільства. Без них нормальне функціонування суспільства і людини не порушується. За аналогією з третьою групою ці цінності можна назвати нижчими. По-друге, цінності повсякденного попиту і повсякденного побуту. До цієї групи належить більшість матеріальних і духовних цінностей. Вони включають у себе все необхідне для нормального задоволення матеріальних і духовних потреб людини, без чого суспільство не може функціонувати і розвиватися. І, по-третє, вищі цінності. Вони віначають складну і багатоярусну систему цінностей і відображають фундаментальні відносини і потреби людей.

Існування вищих цінностей завжди пов'язане з виходом за межі приватного життя людини. Вищі цінності свідчать про те, що немає вищої цінності, ніж сама людина, ніж те, чим визначається її власне життя, з чим нерозривно пов'язана її доля. Ось чому вищі цінності, як правило, носять загальнолюдський характер. Вони – це частина матеріальних, духовних і соціально-політичних цінностей, які, як правило, мають загальнонародне і загальнолюдське значення – мир, життя людства, цінності суспільного устрою, уявлення про справедливість, свободу, права й обов'язки людей, дружба, любов, довіра, родинні зв'язки, цінності діяльності (праця, творчість, творення, пізнання істини), цінності самозбереження (життя, здоров'я), цінності самоствердження і самореалізації, цінності, що характеризують вибір особистих якостей – чесність, хоробрість, вірність, справедливість, доброта і т. д. До вищих соціально-політичних цінностей належать патріотизм, захист Батьківщини, військовий обов'язок, військова честь та інші, що мають загальнонародний, традиційний характер.

Отже, розкривши особливості людини як найвищої цінності та зупинившись на структурі цінностей в Україні, *перейдемо до дослідження цивільно-правового статусу особи (людини)* відповідно до Цивільного кодексу України та у співвідношенні із Загальною Декларацією прав людини.

Поняття фізичної особи рівнозначно поняттю людина. Людина є індивід – фізична (біологічна) істота, якій притаманна вища форма розвитку психіки –

свідомість. Так як людина – це соціальна істота, яка не може бути незалежною від суспільства, то вона діє і як особа, як суб'єкт цивільно-правових відносин. Це відображено в ст. 6 Декларації, де зазначається, *що кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності. Вона член «людської сім'ї», під якою розуміється всесвітня, єдина людська сім'я.* На цьому базується сучасне вчення про природні і невід'ємні права людини, а також практика спілкування держав, яка отримує своє закріплення у відповідних міжнародно-правових документах і національному законодавстві держав. У ст. 24 ЦК України передбачено, що людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою.

Щоб мати можливість брати участь у цих відносинах, закон наділяє фізичних осіб цивільною правосуб'єктністю. З теоретико-правової точки зору під правосуб'єктністю розуміється можливість того чи іншого суб'єкта бути учасником правовідносини, тобто здатність бути суб'єктом права.

Правоздатність фізичної особи виступає складовою частиною правосуб'єктності. Така здатність визнається за всіма фізичними особами України і виникає в момент народження особи та припиняється в момент її смерті. Тобто, правоздатність – це невід'ємна властивість кожної фізичної особи, яка є правоздатною протягом всього свого життя незалежно від віку та стану здоров'я. Отже, з моменту народження, за загальним правилом, і починається цивільно-правовий статус фізичної особи, який триває протягом усього життя та припиняється у момент смерті фізичної особи.

Однак з цього правила існують деякі винятки. Інколи цивільні права виникають у особи, яка ще не народилася, хоча в такому випадку і не можна говорити про правосуб'єктність, але законодавець робить спеціальне застереження.

Так, відповідно до ст. 1261 ЦК України у першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки. Тобто у випадку, якщо момент смерті фізичної особи залишається зачатая за життя спадкодавця дитина, яка ще не народилася, час прийняття спадщини триває до моменту народження цієї дитини, оскільки ст. 1222 ЦК України чітко зазначає, що спадкоємцем може бути лише особа, що була зачатою за життя спадкодавця *та народжена живою після відкриття спадщини*, а ст. 1298 ЦК України вказує, що видача свідоцтва про право на спадщину та розподіл спадщини можливі лише після народження зачатої дитини. Отже, хоча в такому випадку існує ще тільки зародок, але у правовому полі на нього вже поширюються цивільні права та обов'язки, які починають діяти з моменту його народження.

Право на життя, як суб'єктивне цивільне право, виникає у фізичної особи з моменту народження. Чинне законодавство не дає нам чіткого визначення поняття «народження» як моменту, з якого у особи виникає право на життя. Ускладнюється питання і тим, як правильно зазначається в літературі, що поняття «народження» може мати кілька значень: 1) процес

народження; 2) результат народження – поява дитини [8]. З огляду на такі види слід погодитись із думкою сучасного вченого-цивіліста Р. О. Стефанчука, який вважає, що саме для цивільного права юридично значимим є не стільки процес народження, скільки сам факт народження [2, с. 282].

Право на життя в цивільному праві реалізується через правосуб'єктність його носія, тобто через два основних повноваження: **благоволодіння життям** – конкретна особа може бути визнана носієм даного особистого немайнового блага життя, а також **благовикористання**, яке зводиться до того, що фізична особа, як носій даного блага, має право використовувати його для задоволення власних інтересів у будь-який спосіб, не заборонений законом [9].

Тісно пов'язане із правом на життя – право на охорону здоров'я. Правова регламентація можливостей у сфері власного здоров'я фізичної особи на сьогодні визначається закріпленням низки прав у сфері охорони здоров'я, зокрема, право на усунення небезпеки, яка загрожує здоров'ю (ст. 282 ЦК України), право на охорону здоров'я (ст. 83 ЦК України), право на медичну допомогу (ст. 284 ЦК України), право на інформацію про стан свого здоров'я (ст. 285 ЦК України), право на таємницю про стан свого здоров'я (ст. 286 ЦК України) – в цілому така регламентація майже повністю дублює відповідні положення ст. 49 Конституції України або положення іншого законодавства.

Закріплення в Конституції України демократичного напрямку розвитку політичної системи й проголошення України правовою державою передбачає, що українська спільнота нині перебуває лише на межі перетворення на громадянське суспільство, однією з важливих рис якого є загальна повага до приватного життя людини. Про те, що її рівень в сучасному українському суспільстві ще є недостатнім, свідчать численні неправомірні втручання в сферу особистого життя («касетні» скандали, публікації приватних паперів, фотографій і подробиць інтимного життя осіб без їх дозволу, свавільні проникнення в житло тощо).

Забезпечити ефективність правового механізму охорони особистого життя можна лише тоді, коли межі особистого життя будуть чітко визначеними. Оскільки, як вже вказувалося вище, за допомогою соціологічної науки це зробити неможливо, ми пропонуємо провести розмежування між особистим і суспільним життям лише для потреб юридичної практики, і таке розмежування нам вбачається можливим за ознакою (елементом) публічності. Ознака публічності притаманна всім тим явищам, обставинам, подіям життя людини, які стосуються інтересів суспільства і охороняються різноманітними його інституціями. Тому, якщо певна обставина чи, скажімо, життєва ситуація, хоч і розуміється людиною як прояв її особистого життя, але зачіпає інтереси суспільства (наприклад, сімейна сварка з бійкою або порушення спокою в квартирі багатоквартирного будинку), то вона в юридичному аспекті розглядається як частина суспільного життя, і в такому випадку можливі сторонні втручання в цю сферу.

Подібний підхід вже був запропонований у право-

вій літературі Р. О. Стефанчуком, який визначив особисте життя як поведінку особи поза межами виконання будь-яких суспільних обов'язків, тобто життєдіяльність людини в сфері сімейних, побутових, особистих, інтимних та інших стосунків, звільнених від «тягаря суспільних інтересів» [10]. Проте автор не називає обов'язки, які слід вважати суспільними. Не визначає їх також законодавство і юридична наука, а тому, на нашу думку, визначити особисте життя на основі вказаної ознаки (виконання суспільних обов'язків) чітко не можна.

Необхідно мати на увазі, що деякі прояви особистого життя виходять за його межі і стосуються суспільної діяльності (роботи, навчання та інше), тобто вони мають елемент публічності, але внаслідок їхнього виключного значення для особистості, тісного зв'язку з нею, переважання в них приватного змісту над публічним розглядаються законодавцем як частина особистого життя. Так, спілкування між людьми за допомогою обміну листами (листування), телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції може мати як приватний, так і публічний зміст, але, зазвичай, розрізнити це чітко неможливо, оскільки одна і та сама розмова може одночасно торкатися як особистої, так і суспільної сфер життєдіяльності людини, проте незалежно від змісту підлягає правовій охороні, навіть у гарантуванні таємниці цих форм спілкування (ст. 31 Конституції України і ст. 306 ЦК України).

Отже, на основі вищевикладеного можна стверджувати, що поняття «особисте життя» має величезний обсяг і відповідно до вольового підходу є відносним стосовно кожної людини. Саме тому Європейський Суд з прав людини, розглядаючи справу Даджен проти Північної Ірландії, дійшов висновку про неможливість і недоцільність вичерпного визначення поняття «приватне життя» [11]. Подібні погляди висловлювалися і в спеціальній літературі радянського періоду [12], але твердження про неможливість визначення вказаного поняття не може наразі вважатися достатнім для потреб української юридичної практики, яка ґрунтується на чітких і конкретних нормах законодавства, а це вимагає розроблення даного поняття юридичною наукою.

Характеризуючи зміст феномена особистого життя, не можна замовчати і той факт, що загальноприйнятим на сьогодні в соціології є виділення в структурі особистого життя двох великих груп відносин, зв'язків і явищ, які отримали назву інтимного і сімейного життя. Виділення цих складових частин особистого життя має вплив і на правові норми, а тому обов'язково слід розглянути їх сутність.

Інтимне життя – це вузьке поняття, що характеризує найбільш особистісні відносини людини і події її приватного життя, у зв'язку з чим особа намагається максимально обмежити доступ до інформації про ці відносини і події. Слово «інтимний» (походить від лат. слова *intimus* – найглибший, таємний) означає: глибоко особистий, внутрішній, близький [13], тому інтимне життя являє собою ніби особисте в особистому. Воно становить найглибші шари особистого життя людини. По відношенню одне до одного особисте й інтимне життя виступають відповідно як родові і видові поняття

тя, тому не всі прояви особистого життя є інтимними. У спеціальній літературі під інтимним життям розуміють найбільш таємне, затаєне, суто особисте у відносинах між людьми [14].

Для визначення сутності сімейного життя вирішальне значення має поняття сім'ї, яке вживається у філософському, соціологічному, спеціально-правовому, психологічному, статистичному та інших значеннях. У філософському значенні сім'я – це заснована на шлюбі або кровному спорідненні невелика група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю і взаємодопомогою [15].

Сімейне життя є ніби спільною частиною особистого життя кожного із членів сім'ї. Якщо особи постійно не проживають разом, але перебувають у зареєстрованому шлюбі, тобто коли сім'я фактично розпалась, а юридично продовжує існувати, мова не може йти про сімейне життя. Особистісні елементи в такому випадку необхідно розглядати з соціологічної і юридичної точок зору лише як прояви особистого (без сімейного) життя кожного з такого подружжя. До поняття сімейного життя також не входять особисті родинні відносини між особами (родичами), які не проживають разом.

Таким чином, *сімейне життя* – це сфера особистого життя осіб, що утворюють сім'ю, в якій задовольняються їхні спільні приватні інтереси.

Ще одним терміном, сутність і сферу застосування якого ми вважаємо за необхідне розглянути, є «приватність» або «прайвесі», що останнім часом нерідко трапляється в друкованих виданнях правозахисних організацій та українсько-російськомовному інформаційному просторі комп'ютерної мережі Інтернет і впевнено входить до системи української правничої термінології. Поява цього терміна пов'язана з намаганням здійснити більш адекватний переклад англійського слова «privacy», що вживається в текстах міжнародно-правових актів англійською мовою та джерелах права англословних країн. «Privacy» у буквальному перекладі означає: усамітнення, зберігання в таємниці, особиста справа [16].

Оскільки для української юридичної науки поняття приватності є новим, ми вважаємо за необхідне звернутися до досвіду країн, де приватність на сьогодні стала загальнообов'язковою нормою, правилом повсякденного життя і правової дійсності. Найбільш показовою країною в цьому відношенні є США. Ще в 1890 році американські юристи С. Уоррен і Л. Брандейз сформулювали концепцію приватності, як права особи бути залишеною у спокої, та наголошували, що приватність – найцінніша з демократичних свобод [17]. Поняття приватності не можна ототожнювати з поняттям особистого життя, але, безперечно, ці поняття за своїм змістом близькі. *Приватність необхідно розуміти як безпеку, недоторканність особистого життя, інтерес людини щодо збереження в таємниці відомостей про її особу та обставини її особистого життя і одночасно можливість визначати, яку інформацію про особисте життя можна або слід розголошувати.*

Поняття приватності вказує більше не на межу особистого життя, а на межу дозволеного втручання в цю сферу.

Таким чином, на основі аналізу наявних в літературі позицій щодо розуміння особистого життя, розгляду його суті, змісту та зв'язку з правом можна визначити такі основні ознаки особистого життя, які характеризують юридичний аспект його поняття:

- це особлива частина приватної сфери людської життєдіяльності;
- його зміст і наповнення визначає сама людина на основі соціальних детермінант;
- воно включає в себе різноманітні прояви поведінки людини на основі її світогляду, які не мають публічного значення;
- особисте життя регулюється людиною на власний розсуд;
- право не регулює відносини в особистому житті, але охороняє його від неправомірних втручань;
- особисте життя є особистим немайновим благом, що гарантується кожній людині.

До цивільно-правового статусу фізичної особи входить інститут охорони особистого життя, закріплений Декларацією (ст. 12) та ЦК України. Окрім норм, які закріплюють право на особисте і сімейне життя, є також норми, що містять положення про деякі інші особисті немайнові права, об'єктами яких є окремі прояви особистого життя, які, кінець кінцем, формують комплекс суб'єктивних прав фізичної особи і загалом – її цивільно-правовий статус. Це такі права: право на індивідуальність (ст. 300); право на власне зображення (ст. 307 – 308); право на особисті документи (ст. 303 – 305); право на таємницю кореспонденції (ст. 306); право на недоторканність житла (ст. 311 ЦК України).

Першим слід розглянути **право на індивідуальність**. Це право є новим для української цивілістики, хоча перші наукові розробки з цього приводу здійснювалися ще на початку ХХ ст. Назване право є самостійним цивільним суб'єктивним правом. Його об'єктом виступає індивідуальність (від лат. *individuum* – неподільне), під якою в сучасній українській мові розуміють сукупність психічних властивостей, характерних рис і досвіду кожної особистості, що відрізняє її від інших індивідів [18]. Індивідуальність – широке поняття і, як стверджує З. В. Ромовська, характеризується національною, культурною, релігійною, мовною самобутністю, включає в себе зовнішність, голос, поведінку та інші особисті риси особи. Індивідуальність формується в людини змалку за рахунок особливостей характеру, психічного складу, здібностей, таланту, нахилів, національної, релігійної належності, культурного, освітнього рівнів та багатьох інших чинників [19, с. 57].

Отже, *індивідуальність як особисте немайнове благо включає в себе, зокрема, деякі прояви, які нині закріплені в цивільному законодавстві в якості об'єктів самостійних цивільних прав* (ім'я (ст. 294–296; зовнішність (ст. 307–308); голос (ст. 306–308 ЦК України). Отже, за ст. 300 ЦК України цивільно-правовій охороні підлягає лише та риса людини, яка не знайшла визнання в якості окремого немайнового блага.

Індивідуальність тісно пов'язана з особистим життям, адже зміст останнього визначає прояви індивідуальності. Вона характеризує фізичну особу як актив-

ного учасника відносин у сфері особистого життя, а тому відносини щодо індивідуальності є відносинами з приводу особистого життя. Це дає змогу визначити право на індивідуальність як захід охорони особистого життя та віднести відповідну норму (ст. 300 ЦК України) до цивільно-правового інституту охорони особистого життя фізичної особи.

Одним з елементів цивільно-правового статусу фізичної особи, який нині набув значення окремого немайнового блага, є особисті папери, а тому одним із заходів цивільно-правової охорони особистого життя є **право на особисті папери** (ст. 12 Декларації). У літературі це право називають «суміжним з правом на особисте життя» [20]. Право на особисті папери тривалий час не знаходило свого закріплення в українському законодавстві, хоча, як пише З. В. Ромовська, схвально оцінювалося цивілістами ще за радянських часів [19, с. 58]. Наразі воно знайшло свою розгорнуту регламентацію в ст. 303–305 ЦК України.

Традиційно характеристика права на особисті папери починається з його об'єкта, яким виступають особисті папери. У літературі також вживаються терміни «особиста документація» [21] або «документи (документація) особистого характеру» [22], але зміст понять, які виражають зазначені терміни, є тотожним.

Постає питання: що ж відноситься до особистих паперів? У ч. 1 ст. 303 ЦК України дається приблизний їх перелік, за яким до особистих паперів належать документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо. Логічним продовженням цього переліку є блокноти, записники, записні книжки, настільні або настінні календарі з примітками, особисті письмові плани на певний період часу, малюнки, креслення, записки тощо. Ми вважаємо, що до особистих паперів необхідно також відносити отримані листи, телеграми, факсові та інші повідомлення. Особистими паперами можуть бути не лише документи у письмовій формі, а й в інших матеріальних формах закріплення інформації: звуко-, кіно-, відеозапис, фотографічна, електронна форма тощо. Тому особистими паперами необхідно також вважати електронні документи (виконані за допомогою комп'ютера), магнітофонні записи, відео-, фото-, кіноплівки, фотографії та ін., що означає поширення на них цивільно-правової охорони відповідно до ст. 303–305 ЦК України.

Якщо розглядати особисті папери як твори мистецтва, літератури чи науки, право на особисті папери постає як право інтелектуальної власності, переважно авторське право. Але ж не всі особисті папери відповідають тим вимогам, що пред'являються до об'єктів авторського права, тому таке трактування права на особисті папери є дещо обмеженим, оскільки враховує лише частину його об'єктів. У літературі питання розмежування авторського права і права на особисті папери вже знайшло своє наукове вирішення [23], а тому у даному контексті немає потреби його розглядати.

Право на особисті папери постає як різновид права власності тоді, коли розглядати відносини щодо особистих паперів як відносини з приводу володіння, користування і розпорядження письмовими особистими паперами або особистою інформацією, закріпленою у

іншій матеріальній формі. Такий підхід до розуміння сутності даного права бере початок ще з часів римського приватного права і пов'язаний з тим, що особисті папери, зазвичай, мають речову форму (письмові документи, фотографії тощо.), тому їх можна розглядати, як і будь-які речі, в якості об'єктів права Власності. Ті ж особисті папери, що закріплюються у електронній або іншій формі, мають певний інформаційний зміст, а згідно зі ст. 38 Закону України «Про інформацію» інформація теж є об'єктом права власності. Більше того, подібна інформація завжди зберігається за допомогою носія (комп'ютерного диска, магнітної стрічки тощо), який також є річчю і належить до об'єктів права власності.

Речовий підхід був сприйнятий і реалізований в ЦК України законодавцем, адже відповідно до ч. 1 ст. 303 особисті папери фізичної особи є її власністю. Стосовно листів, телеграм та іншої кореспонденції вказується, що вони є власністю адресата (ч. 1 ст. 306). Проте необхідно зазначити, що право на особисті папери закріплюється в книзі «Особисті немайнові права» ЦК України і за своєю суттю є не речовим, а особистим немайновим правом. Тому стає незрозумілою позиція законодавця стосовно даного права. З одного боку, воно проголошується як особисте немайнове, з іншого, – повинно функціонувати як речове. Проте було б неправильно заперечувати відсутність тісного зв'язку між правом на особисті папери і правом власності на їх матеріальні носії.

З цього приводу необхідно зазначити, що особисті папери для людини, в першу чергу, є носіями інформації, а вже потім об'єктами матеріального світу. Тому для людини важливішим є інформаційний зміст, а не їх форма. Це має значення не лише для заміток (якогось тексту), а й для малюнків, фотографій тощо, оскільки вони несуть інформацію про думки, переживання або почуття людини.

На основі цього можна зробити висновок, що право на особисті папери має бути, насамперед, спрямоване на охорону особистого немайнового блага, яким є конфіденційність особистих паперів. Але при цьому необхідно враховувати, що знищення або пошкодження носія інформації, яким є особистий папір, тягне за собою знищення або зменшення обсягу особистої інформації, що охороняється законом. Так само передача особистого паперу іншій особі зумовлює ознайомлення цієї особи з його змістом. Саме тому, поряд із забезпеченням конфіденційності особистих паперів, право, що аналізується, повинно забезпечувати і їх недоторканність.

Виходячи з вищевказаного, ми пропонуємо розглядати право на особисті папери суто в його особистому немайновому розумінні. Щодо авторського і речового підходів, то необхідно зазначити, що регулювання відносин з приводу авторства особистих паперів здійснюється за умови віднесення особистих немайнових паперів до об'єктів авторського права нормами інституту авторського права (гл. 36), а регулювання відносин щодо об'єктивної форми вираження (носія) особистих паперів – інституту права власності (гл. 23–25, 29 ЦК України).

Також хотілося б звернути увагу на положення ч. 4 ст. 303, згідно з яким в разі смерті осіб, яким належить право на особисті папери, згоду на їх використання, у тому числі і шляхом опублікування, можуть надавати діти, вдова (вдівець), а якщо їх немає – батьки, брати та сестри. На нашу думку, таке положення є зайвим, оскільки внаслідок відчужуваності права на особисті папери це право в разі смерті його суб'єкта переходить до іншої особи, але це не буде спадкуванням, адже особисті немайнові права не входять до складу спадщини (ст. 1219 ЦК України). Однак матеріальний носій особистої інформації як річ і відповідне право власності на нього підлягають спадкуванню. Таким чином, право на особисті папери (документи) слідує за правом власності на їх матеріальні носії.

У тісному зв'язку з правом на особисті папери перебуває **право на таємницю кореспонденції**, яке безпосередньо закріплене у Декларації. Крім того, це право встановлюється в нормах нормативно-правових актів різного рівня. Так, у ст. 31 Конституції України зазначається, що кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Згідно зі ст. 27 Закону України «Про зв'язок» таємниця листування, телефонних розмов, телеграфних, а також інших повідомлень, що передаються засобами зв'язку, охороняється законом [24]. Кримінальний кодекс у ст. 163 встановлює відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер.

У літературі це право називають ще правом на недоторканність засобів особистого спілкування [25] або розглядають окремо право на таємницю поштово-телеграфних відправлень й інших повідомлень та право на таємницю телефонних та інших переговорів [26]. У новому ЦК України в ст. 306 отримало своє закріплення право на таємницю кореспонденції, але воно поширюється на всі види кореспонденції, які згадуються в ст. 31 Конституції України.

У літературі «таємницю переписки, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції» пропонується розглядати як інформацію про поштові та телеграфні відправлення, телефонні розмови, яка має конфіденційний характер, надається підприємствами зв'язку відправникові, адресатові, особі, яка бере участь у телефонній розмові, абонентові телефонної мережі або їх представникам, а також слідчим та судовим органам згідно з законодавством України [27]. Однак таке трактування є дещо обмеженим, оскільки звужує відповідне особисте немайнове благо та не враховує різницю між поняттями конфіденційності і таємниці. Окрім того, таємниця кореспонденції поширюється не лише на зміст кореспонденції, а й на інформацію про її факт (особливості), тобто таємними також є суміжні кореспонденції відомості, зокрема: наявність чи відсутність кореспонденції (розмов), тривалість і час телефонної розмови, відомості про осіб, між якими відбувалося спілкування, зміст довідок, особистих документів, що пред'являлися в установах зв'язку при відправленні чи прийнятті повідомлення тощо.

Правову охорону кореспонденції не можна розгля-

дати лише в інформаційному аспекті. Таке спілкування має ще й матеріальний аспект, оскільки повідомленням і відправленням завжди надається певна об'єктивна форма: письмова (листи, телеграми, факсові повідомлення тощо), електронна (електронна пошта) тощо. Звідси постає питання про законодавче забезпечення не лише таємниці, а й недоторканності кореспонденції. Виходячи з вищесказаного, зміст права на таємницю кореспонденції нам вбачається складеним з таких правомочностей: визначати можливість розголошення будь-якої інформації про кореспонденцію (про зміст кореспонденції і супутні відомості) та вимагати від сторонніх осіб, в першу чергу від підприємств зв'язку і їх працівників, забезпечити і додержувати таємницю кореспонденції.

Слід враховувати, що відповідно до ст. 30 Конституції України і ч. 2 ст. 311 ЦК України забороняється проникати не лише в житло фізичної особи, а і в інші її володіння, хоча поняття «інше володіння фізичної особи» законодавчо не визначається. На сьогодні актуальним стає законодавче забезпечення інтересів власників великих за обсягом земельних ділянок не лише щодо недоторканності їх житлового будинку, а й усієї належної їм земельної ділянки. Враховуючи викладене вище, а також нечіткість поняття «інше володіння фізичної особи», ми пропонуємо розширити правову охорону від свавільних втручань не лише на житло, а й на садибу, якою, за ст. 381 ЦК України, є земельна ділянка разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями.

Також, виходячи з викладеного вище, ми пропонуємо розширити поняття житла, включивши до нього приміщення, призначені для тимчасового проживання людей, що, на нашу думку, дасть змогу не лише за безпечити інтереси особи щодо недоторканності її помешкання, а й інтереси власника, який володіє приміщеннями, призначеними для тимчасового проживання (готелями, базами відпочинку, пансіонатами, дачами, гуртожитками тощо). Проте право на недоторканність житла не поширюється на службові приміщення і сховища, що в них знаходяться, сейфи тощо, приміщення, вільні для доступу публіки, камери в слідчих ізоляторах, тюрмах, жилі приміщення в установах виконання покарань [28].

Наступною складовою цивільно-правового статусу фізичної особи є право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими, що закріплене ст. 17 Декларації. Це право також знайшло своє відображення у Конституції України та ЦК України: кожна особа може вільно володіти, користуватися та розпоряджатися правом власності, яке є непорушним, і ніхто не може бути безпідставно позбавлений цього права. Вказане право знову ж таки майже повністю перегукується із правом володіти. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна.

Право власності є одним із найважливіших, базових, основних прав. Усі інші права є похідними від нього (право володіння, застави) або ґрунтуються на ньому (зобов'язальні права з передачі майна у власність чи користування). Право власності як суб'єктивне цивільне

право фізичної особи полягає у тому, що повноваження власника спираються виключно на закон і не пов'язані з волею будь-яких третіх осіб; власник здійснює свої повноваження на власний розсуд і у власних інтересах, спираючись виключно на закон; повноваження власника не безмежні, їх здійснення не повинно суперечити закону, моральним засадам суспільства і не може порушувати прав і інтересів інших осіб; реалізація власником своїх повноважень має служити примноженню суспільного багатства і загальнолюдським інтересам в цілому.

Статус власника зводиться до характеристики таких основних, визначальних моментів: 1) обсяг повноважень (права і обов'язки) власника; 2) межі їхнього здійснення; 3) гарантії і захист з боку держави. Як уже зазначалося, повноваження власника зводяться в основному до класичних, визначених ще римським правом, правомочностей: володіння, користування і розпорядження майном. Законодавець не розкриває змісту кожного із вказаних правомочностей, проте їхнє розуміння в літературі традиційне і не викликає розбіжностей при визначенні змісту кожного з них. Право володіння – це право фактичного (фізичного або господарського) панування над майном¹; право користування – це можливість вилучення корисних властивостей майна або його споживання для задоволення власних особистих чи майнових потреб; право розпорядження – це можливість визначити долю майна шляхом зміни його приналежності, стану або призначення.

Майно, яке належить фізичній особі, право приватної власності як певні можливості особи щодо належного їй майна, завжди асоціюється з певним благом. Власність – благо для особи, яка нею володіє. Власність – одна з умов економічної, політичної, соціальної свободи особи, її значущості і становища у суспільстві. Але водночас власність і зобов'язує, вимагає від особи певних зусиль, витрат на її утримання (ремонт, догляд) тощо. Внутрішні потреби і культура особи часто спонукають до використання власності не тільки для власної вигоди, а й на користь загальнолюдським інтересам (доброчинні пожертвування, спонсорство меценатство тощо). Реалізація цих повноважень власника – це, звичайно, його право, а не обов'язок. У цілому наукові дослідження були спрямовані на право власності як благо особи. А така сторона власності як несення пов'язаних з нею витрат і ризику залишалася поза увагою. І лише нині ця проблема («власність зобов'язує») стає об'єктом дослідження.

Обов'язок утримання власності зобов'язує особу дбайливо ставитися до свого майна, нести всі витрати і ризики, пов'язані з ним. До таких дій власника стимулює бажання досягти певного результату через примноження власності. Але одночасно власність зобов'язує власника бути дбайливим господарем, діяти з розрахунком, мінімізувати будь-який ризик.

Обов'язок утримувати належне майно, який закріплено у правових нормах, стає юридичним обов'язком, за невиконання якого настає відповідальність. На під-

¹ Ми розуміємо право володіння ширше, ніж право фактичного панування над майном – як право володіння, як вільну, незалежну від інших осіб можливість доступу до фактичного впливу, так і фактичний вплив на майно.

ставі виключного і повного характеру суб'єктивного права власності обов'язки на її носія може бути покладено лише з додержанням певних умов:

1) власник повинен мати реальні можливості утримувати належне йому майно (необхідні матеріальні і фінансові ресурси, стан здоров'я тощо). Відсутність таких можливостей має розглядатися як підстава для звільнення від відповідальності за невиконання обов'язку з утримання власного майна;

2) власнику має бути надана можливість відмовитися від належного йому майна з будь-яких причин, що мають суттєве значення для нього. Така відмова має розглядатися як один із способів припинення права власності;

3) обов'язок щодо утримання майна має бути закріплений у нормах права, насамперед, в інтересах самого власника як стимул його ефективної діяльності, як суттєвий момент у вихованні дбайливого, раціонального господаря. Саме така норма свідчитиме про виховну, стимулюючу функцію права.

У ЦК України закріплено низку дієвих гарантій непорушності права власності. Зокрема, гарантії непорушності права власності дітей: ст. 71 ЦК України – законодавче визначення переліку правочинів, які опікун чи піклувальник не вправі вчиняти без дозволу органів опіки та піклування; ч. 4 ст. 261 ЦК України – перебіг позовної давності у разі порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи починається від дня досягнення нею повноліття.

Посилено законодавчі гарантії захисту від обманних чи насильницьких дій: власник має право вимагати не лише повернення майна, яке було ним відчужене внаслідок обману, насильства, а й відшкодування збитків у подвійному розмірі та моральної шкоди (ст. 230, 232 ЦК України). Перебіг позовної давності за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, починається від дня припинення насильства (ст. 261 ЦК України). Гарантією непорушності права власності є норма ч. 1 ст. 1157 ЦК України, якою встановлено правило: подання учасником конкурсу речі на конкурс не припиняє його права власності на цю річ; умова конкурсу, за якою засновник конкурсу не повертає його учаснику річ, подану на конкурс, є нікчемною.

Підсумовуючи, слід зупинитися ще на такому праві **як рівний захист законом**. Декларація зазначає, що всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від будь-якої дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від будь-якого підбурювання до такої дискримінації (ст. 7). Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8).

Цивільне право покликане, поряд з іншим, забезпечувати правильну організацію особистих немайнових зв'язків між учасниками цивільного обороту. Саме цей організуючий момент, на думку фахівців, був і залишається основним змістом норм цивільного законодавства. Ця творча функція, на противагу колишньому вітчизняному законодавству, яке недооцінювало, а часом і

прямо заперечувало важливість чи необхідність за забезпечення прав особистості, знайшла далеке ще до досконалості, але вдаль на свій час відображення в ЦК України. Розташування у ЦК України книг, які містять норми, окремо присвячені особистим немайновим та майновим правам фізичних осіб, досить відверто підкреслює намір України гармонізувати своє законодавство до європейських стандартів.

Для того, щоб в Україні відбувся подальший розвиток засад захисту суб'єктивних цивільних прав людини, необхідно, на нашу думку, продовжити роботу щодо адаптації та гармонізації національного законодавства у цій сфері. Для цього необхідно:

– внести зміни до чинного законодавства, що регулює захист особистих немайнових прав, з метою усунення неточностей у визначенні змісту таких понять як «честь», «гідність», «моральна шкода»;

– розробити нові стандарти правосуддя при вирішенні справ, що стосуються прав особи;

– вивчити практику судового захисту прав особи в Україні та країнах Європейського Союзу. Особливу увагу необхідно приділити вивченню практики Європейського суду з прав людини, чим, власне, і займається Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПрН України, значну частину наукової тематики якого становлять саме ці проблеми;

– організувати широку суспільну інформованість про стан захисту прав особи в країнах Європейського Союзу.

Тож, у результаті проведеного дослідження цивільно-правового статусу людини як вищої соціальної цінності зупинимось ще раз на таких головних висновках:

1) визнання людини вищою соціальною цінністю у ст. 3 Конституції України стало важливим кроком у розбудові громадянського суспільства, оскільки людина є цінністю не лише для самої себе, а й для всього суспільства, для соціуму. Причому, оскільки ця цінність є найвищою, то жодне інше явище не може оцінюватись суспільством вище, аніж людина. Усі соціальні цінності мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини;

2) розглядаючи людину як найвищу соціальну цінність, необхідно погодитись з тим, що цінність – це поняття суттєве, значиме для людини (соціальної спільності) в предметному та ідеальному світі для задоволення її потреб;

3) право на життя фізичної особи виникає з моменту її народження, тобто з моменту, коли відбулось відділення (шляхом вигнання або витягнення) живо народженого плоду від організму матері. У випадку ж мертво народженої дитини, питання про виникнення (існування) права на життя у зародка ставиться не може;

4) право на життя в цивільному праві реалізується через правосуб'єктність його носія, тобто через два основних повноваження: благоволодіння життям – конкретна особа може бути визнана носієм даного особистого немайнового блага життя, а також благовикористання, яке зводиться до того, що фізична особа, як носій даного блага, має право використовувати його для задоволення власних інтересів у будь-який спосіб, що не заборонений законом;

5) особисте життя – це особлива частина приватної сфери людської життєдіяльності, яка полягає в різномунітних відносинах, стосунках, явищах, подіях тощо, що не мають публічного значення, визначається і регулюється самою особою на основі соціальних умов, гарантується та охороняється правом від неправомірних втручань;

6) таємниця особистого життя – відомості про особу і її особисте життя, що повідомлені стороннім особам при виконанні останніми службових обов'язків, послуг або певної роботи, режим обігу яких є обмеженим і визначається законом. Недоторканність особистого життя виражає встановлену законом гарантію від неправомірних посягань на матеріальні прояви особистого життя (житло, особисті папери, тіло тощо);

7) виділення деяких проявів особистого життя в якості окремих охоронюваних законом особистих немайнових благ зумовило появу таких окремих особистих немайнових прав як право на індивідуальність (ст. 300 ЦК України), право на власне зображення (ст. 307, 308), право на особисті документи (ст. 303–305), право на таємницю кореспонденції (ст. 306), право на недоторканність житла (ст. 311). Проте всі вони спрямовані на охорону особистого життя і є важливими гарантіями права на особисте життя;

8) дослідження поняття сімейного життя дає підстави стверджувати, що воно, хоч і є частиною особистого життя, однак закріплюється в чинному законодавстві як окремий об'єкт цивільних і сімейних правовідносин. Запропоноване таке визначення поняття сімейного життя: це сфера особистого життя осіб, що утворюють сім'ю, в якій задовольняються їх спільні приватні інтереси;

9) у ст. 41 Конституції України закріплено положення про те, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, право приватної власності є непорушним. Гарантія від протиправного позбавлення є головним, але не єдиним елементом непорушності права власності. У ст. 321 ЦК України в розвиток непорушності права власності закріплено положення про те, що ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Такі дії припустимі лише у випадках і порядку, встановлених законом;

10) загалом проблема забезпечення непорушності права приватної власності є не лише суто правовою, а й політичною, соціальною, релігійною. Утвердження у свідомості кожного християнської заповіді «не вкради» стало б величезним соціальним поштовхом на шляху до демократичного, цивілізованого, культурного суспільства. Законодавча та соціальна політика держави в цьому напрямі має бути, насамперед, справедливою, прозорою, зрозумілою для громадян. Лише тоді людина зможе відчутти себе найвищою соціальною цінністю у своїй державі;

11) для того, щоб в Україні відбувся подальший розвиток засад захисту суб'єктивних цивільних прав людини, необхідно, на нашу думку, продовжити роботу щодо адаптації та гармонізації національного законодавства у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Фролов И. Т., Боренков В. Г. Познание человека // Человек. Философско-энциклопедический словарь. – М.: Наука, 2000. – С. 5.

2. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Відп. ред. Я. М. Шевченко. – Хмельницький: Вид. Хмельницького університету управління та права, 2007. – 626 с.
3. Дроздов А. В. Человек и общественные отношения. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1966. – С. 7.
4. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Генеральною асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року (Док. ООН / PES/ 217 А).
5. Карбоньє Ж. Юридическая социология. – М.: Прогресс, 1986. – С. 61.
6. Тодька Ю. Н., Тодька О. Ю. Конституційно-правової статусу человека и гражданина в Украине. – К.: Ін Юре, 2004. – С. 227.
7. Ручка А. А. Ценностный подход в системе социологического знания. АН УССР, Ин-т философии. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 36.
8. Остапенко Л. Визначення поняття «життя» як об'єкта кримінально-правової охорони // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 4. – С. 106.
9. Стефанчук Р. О. Право на життя як особисте немайнове право фізичних осіб // Право України. – 2003. – № 11. – С. 115–119.
10. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2-х т. / А. Ю. Бабаскін, Т. В. Боднар, Ю. Л. Бошицький та ін. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 1. Загальна частина. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 158; Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є. О. Харитоновна, О. М. Калітенко. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2003. – С. 201.
11. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела та практика застосування / Пер. з англ. – К.: АртЕк, 1997. – С. 294.
12. Малєин Н. С. Гражданский закон и права личности в СССР. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 155; Малєин Н. С. Охрана прав личности советским законодательством. – М.: Наука, 1985. – С. 50.
13. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – С. 235.
14. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 1998. – С. 22.
15. Философский энциклопедический словарь / Глав. ред. Л. Ф. Ильичев и др. – М.: Сов. энцикл., 1983. – С. 602.
16. Новый большой англо-русский словарь = New english-russian dictionary: В 3 т. / Под общ. рук. Ю. Д. Апресяна и Э. М. Медниковой. – М.: Рус. яз., 2002. – Т. 2: G-Q. – С. 563.
17. Warren S., Brandeis L. The right to privacy // Harvard Law Review. – № 4. – 1890. – P. 220.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – С. 398.
19. Ромовська З. В. Особисті немайнові права фізичних осіб // Українське право. – 1997. – № 1.
20. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2-х т. / А. Ю. Бабаскін, Т. В. Боднар, Ю. Л. Бошицький та ін. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – Т. 1. Загальна частина. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 159.
21. Бірюков І. А., Заїка Ю. О., Підпригора О. О. Цивільне право. Частина перша: Курс лекцій. – К.: НАВСУ, 2001. – С. 61; Красавчикова Л. О. Личная жизнь граждан под охраной закона. – М.: Юрид. лит., 1983. – С. 95; Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян: Монографія / МВС України. Донецький ін-т внутр. справ. – Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. – С. 155; Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін. / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – Кн. 1. – С. 272; Чорнооченко С. І. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ун-т внутр. справ. – Х., 2000. – С. 15.
22. Малєина М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. – М.: МЗ Пресс, 2001. – С. 170; Устименко Н. В. Таємниці особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2001. – С. 12.
23. Красавчикова Л. О. Личная жизнь граждан под охраной закона. – М.: Юрид. лит., 1983. – С. 102–103.
24. Закон України про зв'язок: Прийнят. 16.05.95 р. // Відомості Верховної Ради. – 1995. – № 20. – Ст. 143.
25. Красавчикова Л. О. Личная жизнь граждан под охраной закона. – М.: Юрид. лит., 1983. – С. 72; Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян: Монографія / МВС України. Донецький ін-т внутр. справ. – Донецьк: ДІВС МВС України, 2002. – С. 156; Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін. / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – Кн. 1. – С. 272.
26. Петрухин И. Л. Личные тайны (человек и власть). – М.: Ин-т гос. и права Российской Академии наук, 1998. – С. 68, 84.
27. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін. / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – Кн. 1. – С. 12.
28. Петрухин И. Л. Личные тайны (человек и власть). – М.: Ин-т гос. и права Российской Академии наук, 1998. – С. 96; Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є. О. Харитоновна, О. М. Калітенко. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2003. – С. 209.

ВТІЛЕННЯ ПРАВОВИХ ІДЕЙ У СФЕРІ ОСОБИСТОГО НЕМАЙНОВОГО ПРАВА В НОВИЙ ЦК УКРАЇНИ (ДО П'ЯТОЇ РІЧНИЦІ ЦК УКРАЇНИ)

Довгерт А.С.,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрН України,
головний науковий співробітник відділу міжнародного приватного права
і порівняльного правознавства НДІ приватного права і підприємництва АПрН України

1. Постановка питання

Вже понад 15 років від того часу як в незалежній Україні розпочалися безпрецедентні кодифікаційні роботи у сфері приватного права. Вважаємо, що їх проміжним етапом стало прийняття нового Цивільного кодексу (ЦК) України. Протягом 5-ти років його застосування (2004–2008 рр.) вже буденною сьогодні видається дещо незвична структура ЦК, зокрема, наявність

в ній Книги другої «Особисті немайнові права фізичної особи», яка слідує відразу за першою Книгою про загальні положення. Науковці ж, як правило, відмічають новаторський характер Книги другої, завдяки якій ЦК України посідає особливе місце в історії світових кодифікацій [1].

Розвиток доктрини особистих немайнових прав в СРСР та пострадянських країнах наведений в багатьох працях радянських та сучасних дослідників. Це твори